

OKTATÁS ÉS KULTÚRA

Az elvi esélyegyenlőséget biztosító kötelező nyolcosztályos általános iskolát 1945-től vezették be. 1948-ban az addig többségében egyházak által működtetett iskolákat államosították, mindössze 15 gimnázium maradhatott egyházi kezelésben, s a hitoktatást fakultatívvá tették. Több ezer pedagógus elhagyta a pályát, ezért fokozódott a tanárhány, az egy tanárra jutó tanulók létszáma elérte a hatvanat. A tanterveket és tankönyveket az aktuális ideológiai-politikai szempontoknak megfelelően alaposan átirták, választhatóságukat megszüntették. Csökkent a klasszikus humán műveltség értéke és a gimnáziumok szerepe (ógörögöt már nem tanítottak, latint is alig); nőtt a természettudományi tárgyaké és a technikumoké.

A hatvanas évek reformjainak fontos célkitűzése volt a középiskolai képzés általánossá tétele,

bár ez a gyakorlatban lassan valósult meg. A tankötelezettséget 16 évre emelték, és 1975 után már a diákok 90%-a a három középfokú intézmény – gimnázium, szakközépiskola, szakmunkásképző – valamelyikében tanult tovább. Az oktatás túlpolitizáltsága enyhült, és – bár az orosz 1989-ig kötelező tantárgy maradt – egyre fontosabbá vált az élő nyugati nyelvek tanítása. A tagozatok mellett a gimnáziumokban megjelent a „kötelezően választható” fakultáció.

Az ötvenes években az egyházakat és a vallást üldözték. Papok és szerzetesek százait börtönözték be, a helyükre kerülők pedig a hatalommal való együttműködésre kényszerültek, az 1951–1989 között fennállt Állami Egyházügyi Hivatal szigorú ellenőrzése alatt álltak. A hatvanas évek konszolidációja az egyházakkal szemben is türelme-
sebb politikát hozott. A vallásosság lassanként újra magánügyé válhatott. Mindszenty József bíboros-érsek 1971-ben elhagyhatta a számára 1956 ősze óta menedéket nyújtó amerikai nagykövetséget. Helyére a pápa (1976-ban) Lékai László püspököt nevezte ki esztergomi érsekké, akinek jelmondata – „A megnyesett fa kizöldül” – a katolikus egyház kompromisszumkészségét is jelezte.

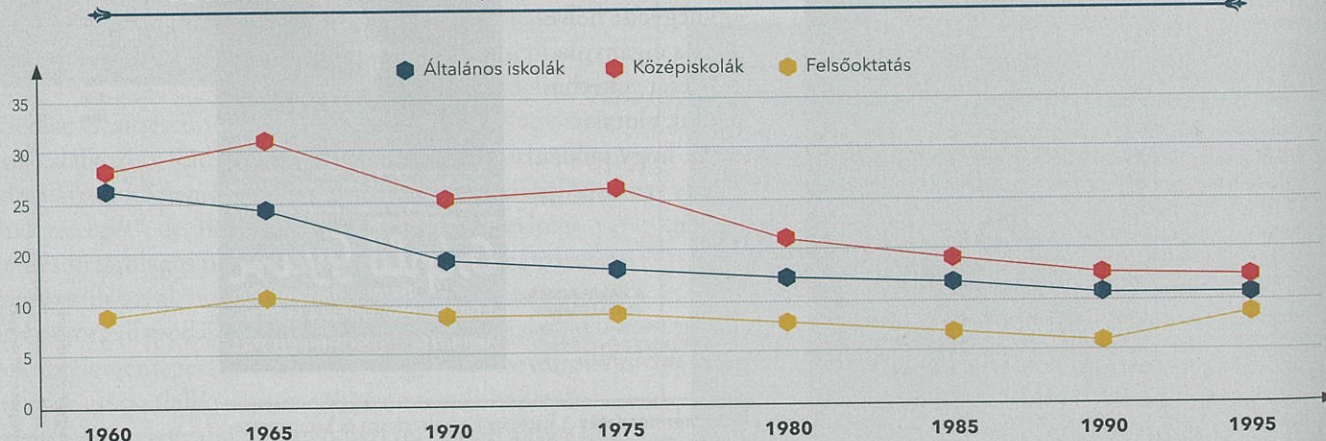
„1974. december 15.

[...] És írtam egy novellát, a *László napot*, illetve befejeztem. Először az ÉS-hez vittem, Jovánovicsnak. [...] Elolvasta, gyönyörű [...], de neki túl hosszú, és rázós is [...] Elvittem erre az Új Írás-hoz. Lecsaptak rá. [...] Ez pénteken volt. Hétfőn küldönc hoz egy vastag csomagot Juhásztól. Benne vissza a novella és egy levele, hogy az én érdekemben nem meri leadni. Telefonon is beszélünk, azt mondja, életveszélyes. [...] Most, a pártkongresszus előtt mindenki be van gyulladva. Érdekes: nem vagyok megrendülve [...] hát máskor, ha mégis történt ilyesmi (pl. tavaly, amikor a *Hosszú weekend* darabomat betiltották), nagyon kiborultam...”

Karinthy Ferenc: *Napló (III. kötet)*

A Kádár-korszak végén a lakosságnak csak valamivel több mint egytizede járt rendszeresen templomba, bár az esküvők, kereszttelők és temetések nagy része – különösen falun – továbbra is egyházi keretek között zajlott. 1970 körül a hittanra járó diákok aránya 10 százalék alá került, a házasságkötéseknek csak 46%-át erősítették meg templomi szertartással, de a csecsemők 74%-át megke-

AZ EGY OKTATÓRA JUTÓ TANULÓK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA A KÁDÁR-KORBAN (NAPPALI, ESTI ÉS LEVELEZŐ TAGOZATOSAK EGYÜTT)



resztelték. Az újabban felbukkanó vallási mozgalmakkal és szektákkal nemcsak a hatalom, de a hivatalos felekezetek is határozottan szembeszálltak.

Az 1960-as évektől a politika már nem írt elő kötelező témákat, módszereket és stílust a művészeknek és a tudósoknak. A legnagyobb újdonságnak az számított, hogy

a tiltás és a támogatás mellett megjelent a „harmadik t”, a tűrés kategóriája.

A tabutémákat – egypártrendszer, 1956, a Szovjetunió és a szocialista tábor, Kádár személye, szerepe – továbbra is tiltották, de minden mást „tűrték”, még akkor is, ha kritikus szemléletű, túl modern vagy éppen apolitikus volt. Az Aczél György irányította kultúrpolitika került a közvetlen beavatkozást, inkább ígéretekkel, kedvezményekkel és alkukkal próbálta megnyerni a fontosnak tartott írókat és művészeket. Elvárta továbbá, hogy a kiadó vagy a szerkesztőség gyakoroljon előzetes cenzúrát, amely így alig átláthatóan, íratlan szabályok szerint működött, és a szerzők „öncenzúrájával” egészült ki. A tabutémákat a legtöbben igyekeztek elkerülni, vagy csak óvatosan, közvetett módon, „a sorok között” foglalkoztak velük.

A hatvanas–hetvenes éveket sokan a magyar kultúra egyik aranykoraként tartják számon. Ennek egyik feltétele a korlátozások enyhülése, a „három t” rendszerének kialakulása volt, a másik a kultúrához való hozzáférés lehetőségeinek bővülése, például a még egyetlen csatornán sugárzó televízió révén. Nem utolsósorban: a könyveket és folyóiratokat, a színház- és mozijegyeket elég olcsón meg lehetett venni, a múzeumokba, kiállításokra szinte fillérekként el lehetett jutni. A könyvek száma és példányszáma nőtt. A nagy öregek (Illyés Gyula, Németh László, Weöres Sándor, Vas István) mellett új írónemzedékek váltak népszerűvé. A külföldi szerzők között lassan többségbe kerültek a nyugatiak, például J. D. Salinger *Zabhegyezője* már 1964-ben megjelent magyarul.

A *Modern Könyvtár* és az *Európa Zsebkönyvek* sorozatban (1957-től) körülbelül 600–600 köte-



Aczél György (1917–1991) Kommunista politikus, az MSZMP KB titkára, körülbelül 1967 és 1985 között a magyar kultúrpolitika első számú irányítója. Hozzá kapcsolódik a „három t” politikája.

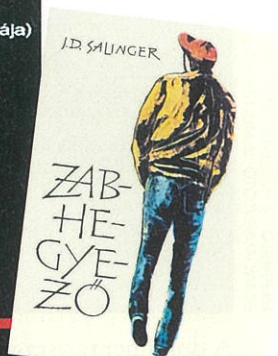
ACZÉL GYÖRGY 70. SZÜLETÉSNAPIJÁRA
MEGKAPTA A SZOVJET NÉPEK BARÁTSÁGÁÉRT ÉRDEMRENDET (1987; FOTO: MTI-WÉBER LAJOS)



ÚJ KIADÁSBAN
JELENT MEG LENIN
ÖSSZES MŰVEI
(1963)



A FIATAL PRÓZAÍRÓK
ANTOLÓGIÁJA 1969-BEN LÁTOTT
NAPVILÁGOT



SALINGER
REGÉNYÉNEK ELSŐ
MAGYAR KIADÁSA

tet adtak ki, a *Társadalomtudományi Könyvtár* (1971-től) 52 szerző műveit jelentette meg, nagy többségben nyugatiakat, sőt nem-marxistákat. A *Nagyvilág* című folyóirat a világirodalom legújabb irányzatait is bemutatta. Az összkep a képzőművészetekben és a zenében is hasonlóan alakult.

A méltán híres pesti színházak mellett néhány vidéki városban, például Kecskeméten, Kaposváron és Szolnokon elsőrangú társulatok működtek. Virágzott az amatőr színjátszás, ám a hetvenes évek igazi újítása a népzenei hagyományokat felelevenítő és újraértelmező táncházmozgalom volt. Budapesten és vidéken megnőtt az érdeklődés a népzene-szerzők, népdalénekesek, néptáncosok és népzenekutatók iránt (Sebő együttes, Muzsikás együttes, Sebestyén Márta).



A SEBŐ EGYÜTTES TÁNCHÁZA A KASSÁK KLUBBAN, A SZÉK ELŐTTI LÁNY SEBESTYÉN MÁRTA (1976; FORTEPAN/URBAN TAMÁS)

A magyar filmgyártás itthon is, külföldön is sikereket aratott. Műfaji sokféleség jellemezte: forgattak Mikszáth- és Jókai-adaptációkat (Várkonyi Zoltán rendezésében), aktuális társadalmi témákkal foglalkozókat (Fábri Zoltán, Kovács András), modernnek ható művészfilmeket (Jancsó Miklós, Huszárik Zoltán, Bódy Gábor). A magyar filmművészet nemzetközi elismerése volt, hogy Szabó István – diktatúra és művészet viszonyát firtató – *Mephistója* 1982-ben Oscar-díjat kapott. Sokasodtak az ellentmondásos társadalmi jelenségeket bemutató doku-

MEPHISTO - A FŐSZEREPEN KLAUS MARIA BRANDAUER (FOTÓ: B. MÜLLER MAGDA)



mentum-
filmek
(Sára Sándor: *Cigányok és Feldobott kő*, Kósa Ferenc: *Küldetés*).

A dokumentarista irányzat legfontosabb műhelye az 1959-ben alakult Balázs Béla Stúdió (BBS) volt.

A tudományok autonómiája erősödött, és újra létjogosultságot kaptak olyan korábban betiltott „burzsoá áltudományok”, mint a szociológia, a pszichológia, a genetika. A politikai vezetés igényelte is a társadalmi kutatásokat – noha a következtetések levonását nem szívesen bízta a tudósokra.

Nagyjából a hetvenes évek közepétől a hatalom és az értelmiség közötti kompromisszum bomlani kezdett.

Az új mechanizmussal szembeni „ellenreform” a kultúrát sem hagyta érintetlenül: például az ún. Budapesti Iskola tagjait „antimarxista nézetek terjesztése” miatt megfosztották állásuktól, és külföldre kényszerítették.



CSERES TIBOR, ESTERHÁZY PÉTER ÉS KERTÉSZ IMRE A FÜST MILÁN-DÍJ ÁTADÁSÁN (1983; FOTÓ: MTI-TÓTH ISTVÁN)

Bár a kemény diktatúra visszatérésétől tartók félelmei nem igazolódtak be, néhány fiatalabb alkotó – az írók közül például Kertész Imre, Esterházy Péter, Nádas Péter, Petri

Budapesti Iskola A legjelentősebb magyar – marxista – filozófus, Lukács György (1886–1971) tanítványainak köre. Ide tartozott például Fehér Ferenc, Heller Ágnes, Márkus György, Vajda Mihály, Kis János, Radnóti Sándor.

Szolidaritás-mozgalom Az 1980-as gdański sztrájk hullám idején létrehozott, a kommunista párttól független szakszervezet. Vezetője Lech Wałęsa, „a nagy villanyszerelő” volt; taglétszáma 1981-ben megközelítette a tízmilliót. Az 1981. decemberi szükségállapot kihirdetésekor betiltották, de a '80-as évek végén újjáalakult, majd megnyerte az 1989-es parlamenti választásokat.

Szamizdat (orosz *szam* = 'maga' + *izdaty* = 'kiadni') Nem engedélyezett, illegális kiadvány.

Nyugati reagálások A magyar vezetésnek figyelembe kellett vennie, hogy gazdaságunk erősen függ a nyugati hitelektől és az ottani fejlett technológia behozatalától. (Igaz, a csústechnológia exportját a nyugati országok – az ún. COCOM-listák alapján – 1990-ig erősen korlátozták.)



FEHÉR FERENC ÉS HELLER ÁGNES AZ 1960-AS ÉVEK KÖZEPÉN (ISMERETLEN FELVÉTELE)

„A társadalomtudományok művelőinek egy szűk köre a legutóbbi időben [...] a marxista-leninista pártok, köztük az MSZMP elméletét és politikájának alapelveit veszi revízió alá. [...] az említett íráskor szerzői [...] megsértve az állami fegyelmet, több esetben munkahelyi viták és felelős intézeti vezetők megkerülésével hozták nyilvánosságra, illetve igyekeztek megjelentetni írásait.

Az egyes kérdésekben megnyilvánuló különállásukat átgondolt elméleti és politikai különállással, majd szembenállással »fejlesztették«. Ezzel egyszersmind átlépték ideológiai közéletünknek azt a határát, amelyet kulturális politikánk elvei régóta és számos alkalommal [...] félreérthetetlenül megvontak.”

Az MSZMP KB Kulturális munkaközösség állásfoglalása (1973)

György – már nem kért (és nem is kapott) az aczéli kultúrpolitika gyámkodásából.

A lengyelországi válsággal, a Szolidaritás-mozgalom megerősödésével egy időben, 1980 körül Magyarországon is megélné a „maroknyi” ellenzék tevékenysége. Már 1978 őszén létrejött a különböző magánlakásokon működő hétfői szabadegyetem (másként: „repülő egyetem”, egy lengyel „találmány”), amelyen neves történészek és filozófusok tartottak előadásokat a 20. század vitatott vagy elhallgatott témáiról. Megjelentették az első illegálisan előállított és terjesztett szamizdatokat: a *Bibó-emlékkönyvet* (1980) és a *Beszélő* című folyóiratot (1981-től). 1979 végén megalakult a szegények és elesettek megsegítését szervező Szegényeket Támogató Alap (SZETA), amely hamarosan kiadta a *Felhívás a magyarországi szegények támogatására* című (illegális) röpiratot. A hatóságok éberrel figyelték, rendszeresen zaklatták is az ellenzékieket, de – a kedvezőtlen nyugati reagálásoktól is tartva – csak kivételesen léptek fel keményen velük szemben.



A BESZÉLŐ SZAMIZDAT FOLYÓIRAT KÜLÖNSZÁMA (1987. JÚLIUS)

„Azt mondják, Magyarországon nem történik semmi. A nép örül, ha békén hagyják a politikával. Ráérő idejében családi házat épít, baromfit tenyészt, kontárkodik. Az értelmiség bezárkózott a kultúra kertjébe, a politikát maga is a politikásokra hagyja. Az egyházak együttműködnek az állammal. [...] A hatalom néha megmutatja vasóklét, de látva, hogy senki sem rakoncátlanok, sietve zsebre teszi. [...] A *Beszélő* rendhagyó eseményekről fog beszélni: egy-egy személy vagy több ember együtt átlépi a hatalom és az alattvalók közötti érintkezés szokákszabályait, ellenszegül a sérelmes parancsnak, jogaira hivatkozik, nyomást gyakorol feljebbvalóra. [...] Abban szeretnénk lehetőségeinkhez mérten segíteni, hogy önmagáról tudjon igazabb képet az a halkan morajló ember-tömeg, amely fölött két törpe kisebbség – az ellenzék és az ország vezetése – fennhangon perel egymással.”

Kis János szerkesztő cikke a Beszélő első számában (1981. október)

A LAPPANGÓ VÁLSÁG

A hetvenes évek derekától tovább gyorsult a fegyverkezési verseny, a kelet–nyugati kapcsolatok újra feszültebbé váltak, sőt a nyolcvanas évek első felét a „kis

hidegháború” koraként

emlegetik. Ezt rész-

ben a szovjet veze-

tés agresszív

húzásai váltot-

ták ki (mint

Afganisztán

megszállása

1979 végén),

részben a

Nyugat erő-

teljes válasz-

lépései (mint

a moszkvai

olimpia bojkottja

1980-ban). Magyaror-

szág szerepe felértékelő-

dött, mert a befagyó kapcsolatok idején a válságba süllyedt Lengyelország helyett olykor a magyar diplomácia közvetített a két fél között. Kádár János 1982-ben Bonnba, 1985-ben Londonba látogatott, Budapesten fogadták 1982-ben François Mitterrand francia elnököt, 1983-ban George Bush amerikai alelnököt, 1984-ben pedig Helmut Kohl német kancellárt, Margaret Thatcher brit és Bettino Craxi olasz miniszterelnököt. Ami-

kor azonban Moszkva eldöntötte, hogy sportolói nem vesznek részt az 1984-es Los Angeles-i olimpián, a szocialista országok

(Románia kivételével) csatlakoztak a bojkotthoz.

Az 1980-as években az MSZMP vezetése – főleg szavakban – ismét visszatért a piacbarát gazdasági reformok politikájához. Újra beindulhattak a kisvállalkozások, a gmk-k. Az állami szektor dolgozói vállalati

Gmk Gazdasági munkaközösség: törvényesen 1981-től engedélyezett magánvállalkozási forma.

Bruttó külföldi adósság A teljes külföldi hitelállomány, amelyből levonva azt az összeget, amivel más országok tartoztak Magyarországnak, marad a nettó adósság (a hitelek behajtása azonban olykor szinte lehetetlen volt).

„...Most már az is világos azonban, hogy nem valószínű az 1985-re tervezett fejlődés a termelékenységben és a nettó külső tartozások csökkentésében. Különösen az töltött el aggodalommal, hogy a konvertibilis valuták külső fizetési mérlegének többlete helyett hiányt kell elkönyvelni. [...] egyértelmű, hogy a fizetési mérleg egyensúlyának megtartására irányuló korrigáló intézkedések mindeddig elégtelennek bizonyultak, főként a pénzügyi politika területén.”

Jacques de Larosière IMF-elnök levele Kádár Jánosnak (1985. nov. 27.)

gazdasági munkaközösségeket (vgmk) alakíthattak; ezek lettek a kiépülő „második gazdaság” pillérei.

A magánszektor egyre nagyobb teret nyert,

különösen a kiskereskedelemben és a vendéglátásban: a '80-as évek végén az összes munkaidő 15%-ában már az össztermelés körülbelül 30%-át állította elő a „második gazdaság”. Amikor Magyarország 1982-ben kis híján fizetéképtelenné vált, a magyar vezetés – Kádár – úgy döntött, hogy az ország szovjet engedély nélkül is csatlakozik a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF) és a Világbankhoz.

1984-ben megkezdődött a csődtörvény, a kétszintű bankrendszer – jegybank és kereskedelmi bankok –, valamint az új adórendszer – személyi jövedelemadó (szja), általános forgalmi adó (áfa) – kidolgozása.

A gazdaság ezzel együtt gyengélkedett, a GDP növekedése egyetlen évben érte el az öt százalékot, az infláció emelkedett (bár még egy számjegyű volt, s bevezették az ezerforintos bankjegyet), de még gyorsabban nőtt az ország adóssága. A nyugati hitelek főleg a veszteséges vállalatok életben tartására és a közszükségleti cikkek alacsony árainak támogatására fordították. Magyarország bruttó külső adóssága az 1973-as 2,1 milliárd dollárról, 1978-ra 9,5 milliárd dollárra, majd 1989 végére 20,4 milliárd dollárra nőtt. (Ezek az adatok szigorúan titkosak voltak.)

A nyolcvanas években természetesen a lakosság is érzékelte a bajokat, elsősorban az életszínvonal stagnálását. Széles rétegek az „önkiszákmányolás” fokozásával reagáltak, vagyis a rendes munkaidő (1984-től már heti 40 óra) után a vgmk-ban dolgoztak, másodállást vállaltak stb., ami meg is látszott az emberek egészségi állapotának romlásán. A születéskor várható élettartam – a 20. században először – a nyolcvanas években nem emelkedett, sőt a férfiaknál csökkent (1970: 66,3 év; 1990: 65,1 év).

„Nem lehetett tudni, mennyit költ az állam fegyverkezésre, mekkora a belső elnyomó apparátus (és annak költsége), milyen szállításokat követel a Szovjetunió, hogyan alakul az ország külföldi adósságállománya, hány fiatal tagadja meg a katonai szolgálatot és hagyja el engedély nélkül az országot stb. Ez a lista hosszan folytatható volna. [...] Súlyosbító körülmény, hogy az egész szovjet blokk titkos. A kommunista világról, annak újdonságairól vagy nehézségeiről – a szovjet külpolitika fordulatait is beleértve – még a helyi kommunista vezetők is a leggyorsabban és legrészletesebben a külföldi sajtóból értesülnek.”

Kende Péter: 1956 és ami utána következett (2016)

LÉGY ÉBER!



A KIS HIDEGHÁBORÚ IDEJÉN ÉBERSÉGRE INTŐ PROPAGANDAFLAKÁT

MISA ÉS SAM – A MOSZKVAI ÉS A LOS ANGELES-I NYÁRI OLIMPIA KABALAFIGURÁI



Magyarország tartósan az öngyilkossági és alkoholfogyasztási statisztikák élén állt,

a válások száma megkétszereződött. Ekkor már nem sokan hitték, hogy a szocialista Magyarország belátható időn belül utolérheti a kapitalista Ausztriát, és véleményüket a nyugati országokba utazók (1986-ban 708 000 ember) tapasztalatai bizonyára megerősítették.

Természetesen ebben az időszakban is akadtak pozitív változások. A hetvenes évek elején adták át Budapesten a kettős metrót, az évtized végén a hármas metrót. 1975-ben elkészült a 2x2 sávú M7 autópálya (Balatonligáig), s épült az M1-es és az M3-as is. 1983–1987 között működésbe lépett a paksi atomerőmű négy blokkja – a nagyberuházással az ország túlzott kőolajfüggőségét akarták csökkenteni. Kevésbé lelkesítő, hogy megindult a bős-nagymarosi vízlépcső építésének előkészítése, bár egyúttal szerveződni kezdett a vízlépcső elleni tiltakozó mozgalom, a Duna-kör is. Az összkép mégis lehangelő: az egy főre jutó magyar GDP 1938-ban elérte az USA szintjének 43%-át és a fejlett európai országok szintjének 57%-át, míg 1973-ban csak 37, illetve 48%-on, 1989-ben 31, illetve 39%-on állt.

Az MSZMP 1985. márciusi XIII. kongresszusa a „Tovább a lenini úton!” jelszó jegyében ült össze, éppen két héttel Mihail Gorbacsov pártfőtitkárrá választása után. A pártkongresszus – a romló közhangulatot érzékelő Kádár követelésének engedve – a gazdaság gyorsításáról döntött, mert „nem lehet úgy kiállni az ország elé, hogy a rendkívül nehéz öt év után újabb öt nehéz évet ígérünk”. Pedig a közgazdászok jól tudták, hogy a növekedés erőltetése lehetetlen, ráadásul súlyos következményekkel járhat.

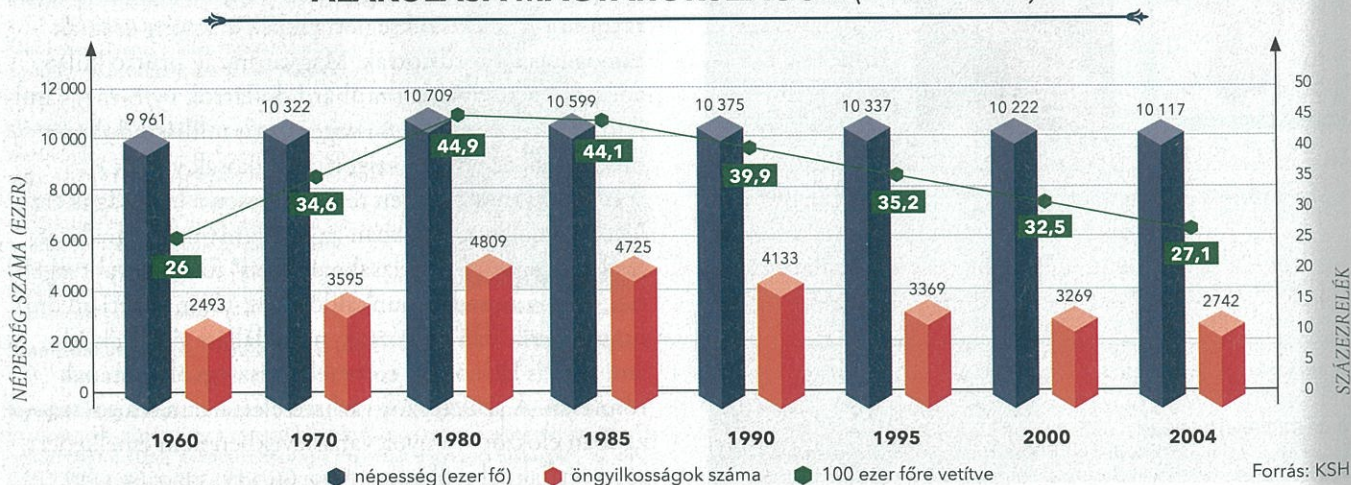
„Elovestam az újabb [gazdasági] szabályozóváltoztatásokról és az árrendezésről készült előzetes tervezeteket és közleményeket, majd pedig a tapasztalatokról összeállított utólagos jelentéseket. Az a vízió alakult ki bennem, mintha előbb egy gyár modern diszpécsertermébe léptem volna be, benne a különböző »szabályozók«: gombok, kapcsolók száza, műszerek és villogó jelzőlámpák. Ott sűrögnek-forognak a diszpécserek: hol ezt a gombot nyomják be, hol azt a kart fordítják el. Utána pedig átmegyek az üzembe: lám, talicskával tolják az anyagot, a művezető rekedtre ordítja magát. Igaz, folyik termelés – de függetlenül attól, hogy az impozáns diszpécserteremben mikor melyik gombot nyomogatják. Nem csoda, hiszen nincs is összekapcsolva vezetékhálózattal a diszpécserterem és a műhely.”

Kornai János: *Ellentmondások és dilemmák* (1983)

Rövidesen következett a pártkongresszusok után esedékes parlamenti választás, amelynek egyik újítása a „kettős jelölés” bevezetése volt: mindegyik körzetben kötelezően (legalább) két jelölt indult – feltéve, hogy elfogadták a Hazafias Népfront (azaz az MSZMP) programját. Annyi valóban történt, hogy itt-ott izgalmassá váltak a jelölőgyűlések; az új országgyűlésből kiesett néhány régi MSZMP-káder, bekerültek új, frissebb gondolkodású emberek is. (A 386 honatyából 245-en először lettek képviselők.) De még az egyik hivatalos értékelés



AZ ÖNGYILKOSSÁGOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON (1960–2004)



TÁRSADALOM

A KÁDÁR-KOR VICCEI



A Lenin-centenárium évében, 1970-ben:

– Icuka, ne haragudjon, hogy szólok: miért gyűrött a blúza?

– Jaj, Kovács elvtárs, bekapsoltam reggel a rádiót, Leninre emlékeztek. Bekapsoltam a tévét, ott is Leninre emlékeztek. A vasalót már nem is mertem bekapsolni...

JÁTÉKSZABÁLYOK ÉRTELMISÉGIEKNEK:

- Ne gondolkodj.
- Ha valamit gondoltál, ne mondd el.
- Ha elmondtad, ne írd le.
- Ha leírtad, ne sokszorosítsd.
- Ha sokszorosítottad, ne terjeszd.
- Ha terjesztetted, ne csodálkozz.



HOFI GÉZA A SZILVESZTERI RÁDIÓKABARÉBAN (1979; FORTEPAN/SZALAI ZOLTÁN)

- ***
- Mi a kapitalizmus?
 - Az embernek ember általi kizsákmányolása.
 - És mi a szocializmus?
 - Pont a fordítottja.
- ***

Kennedy, Hruscsov és Kádár a gazdaságról tárgyalnak.

Kennedy: Nálunk, Amerikában egy ember keres 1500 dollárt, abból 1000-et költ a megélhetésre, a többit nem firtatjuk.

Hruscsov: Nálunk, a Szovjetunióban egy ember keres 1200 rubelt, abból 1000-et költ a megélhetésre, a többit nem firtatjuk.

Kádár: Nálunk, Magyarországon egy ember keres 2000 forintot, abból 2500-at költ a megélhetésre, a többit nem firtatjuk.

Nixon–Brezsnyev-csúcstalálkozó, Kádárt is meghívják. A három autó egymás után halad az úton. A keresztelkedésnél Nixon előreszól a sofőrjének: „Irányjelzés jobbra, kanyar jobbra.” Brezsnyev is megszólal: „Irányjelzés balra, kanyar balra.” Kádár a sofőrhöz: „Irányjelzés balra, kanyar jobbra.”

szert is – amelyet nem publikáltak – „a választók ¾-e nem látott semmiféle különbséget a jelöltek között”, és „a választások után két héttel a választóknak csak 42%-a tudta, hogy ki lett lakóhelyén a képviselő”.

A GORBACSOV-TÉNYEZŐ

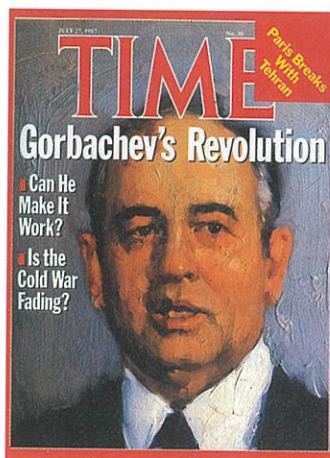
1982 ősze és 1985 tavasza között Moszkvában három agg szovjet pártfőtítkárt temettek el (Brezsnyev, Andropov, Csernyenko), majd 1985 márciusában a szovjet pártvezetés legfiatalabb tagját, az 54 éves Mihail Gorbacsovot választották az SZKP főtítkárává. („The baby of the Politburo” – írta róla a nyugati sajtó.) Gorbacsov elkötelezett és energi-



BREZSNYEV HALÁLHÍRÉRŐL OLVAS EGY FIATAL BUDAPESTEN (1982. NOVEMBER 12.; FOTO: MTH-FÉNYES TAMÁS)

kus reformer volt, aki hitt a szocializmus fölényében, azonban ropant nehéz helyzetben került hatalomra. A fegyverkezési kiadások nőttek, a gazdaság pangott, a szovjet birodalom afganisztáni kudarcra egyértelművé vált.

A rendszer válságát világosan megmutatta a csernobili atomerőműben 1986. április 26-án bekövetkezett robbanás, amelyet



GORBACSOV FORRADALMA – A TIME CÍMLAPJA 1987 JÚLIUSÁBAN

eleinte ország-világ előtt megpróbáltak elhallgatni.

Az új főtítkár nem rendelkezett világos tervvel, sem határozott programmal, de tudta, hogy először a gazdaságra kell koncentrálni, amihez a katonai kiadások csökkentésére és az enyhülési politika folytatására van szükség. Három rövid jelszóban foglalta össze

„Gorbacsov kezdetben semmit sem értett meg. Csak azt tudta, hogy a szocializmust meg kell újítani. Elgondolása egyszerű volt, és közel állt a nyugati gondolkodáshoz: ha a szocializmust megtartod, és hozzáadod a demokráciát és a szólásszabadságot, akkor minden megoldódik. Aztán ráébredt, hogy a Lenin által megtervezett rendszer olyan, hogy ha egy téglát kihúznak belőle, akkor az egész darabokra hullik. Ez a helyzet komikuma és tragédiája.”

Jurij Orlov orosz ellenzéki politikus visszaemlékezése (1991)

Politburo (orosz 'politikai iroda') Magyarul Politikai Bizottság. A kommunista országokban az állampárt Központi Bizottsága által megválasztott 10–15 fős testület, amely – élén a párt főtítkárával – a legfontosabb döntéseket hozta.